

Yabancı Dil Öğretim Sürecinde Sözlük Kullanımı Öğretimi Üzerine Bir Yöntem Önerisi (Arapça Özelinde)*

A Proposal Of The Methods On The Teaching Of The Dictionary In
Foreign Language Teaching Process (Arabic Special)

Hayrullah Çetinkaya¹

Öz

Arapça öğrencisinin hedef dilde ilk defa karşılaştığı bir kelimeyi her yönüyle doğru öğrenmesi, dil öğrenimi sürecinde büyük bir öneme sahiptir ve Arapça sözlüklere bu noktada büyük bir rol düşmektedir. Sözlüklerin ihtiva ettiği bilgilerden yararlanmak ilk defa karşılaşılan bu sözcükleri doğru bir şekilde okuyabilmek, anlamlarını sağlıklı bir şekilde öğrenmek, düzgün telaffuz edebilmek, harekeleyebilmek, bu sözcüklerin türevleri ve değişik kullanımlarını kavrayabilmekle mümkündür. Öğrenci, öğreticiden uzak ve eğitim ortamı dışında kaldığı zamanlarda da en büyük desteği sözlüklerden alacaktır. Bu da onun sözlük kullanma becerilerinin gelişmiş olmasını gerektirmektedir. Bu çalışmada Arapça öğrencilerinin kolaydan zora doğru kurallar eşliğinde uygulama örnekleriyle sözlük kullanma becerilerinin geliştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, Arapça öğrenim ve öğretim sürecinde öğrencinin sözlüklerden en yüksek düzeyde yararlanabilmesi için uygulanabilir bir yöntem önerisinde bulunulmuştur.

* Bu Makale 21-22 Eylül 2018 tarihlerinde Sinop'ta düzenlenen "International Black Sea Conferences on Language and Language Education" da sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

¹ Öğr.Gör., Gazi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil öğretimi, Arapça öğretimi, sözlük kullanımı, kök harf.

Abstract

The fact that Arabic students learn every aspect of a word in the target language for the first time has a great importance in the process of language learning, and Arabic dictionaries have a big role at this point. Using the information contained in the dictionaries to be able to read these words correctly for the first time, to understand their meaning in a healthy way, to pronounce the words properly, to move, the derivatives of these words and to understand the different uses is possible. The learner will get the greatest support from the dictionaries when he / she is away from the teacher and outside the educational environment. This requires her to use the dictionary to develop skills. In this study, it has been emphasized that Arabic students can improve their skills of using dictionary with practical examples. In this context, a feasible method was proposed in order to make the student use the dictionaries at the highest level in Arabic learning and teaching process.

Keywords: Foreign language teaching, Arabic language teaching, using dictionary, root letter.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, öğrencilerin Arapça sözlüklerden basit ve işlevsel yollarla ve eğlenceli bir şekilde, dolayısıyla motivasyonları artarak nasıl yararlanabileceklerine ilişkin bir yöntem önerisinde bulunmaktadır.

“Yabancı Dil Öğretim Sürecinde Sözlük Kullanımı Öğretimi Üzerine Bir Yöntem Önerisi” isimli bu çalışma Arapça sözlük kullanım becerisinin geliştirilmesine ilişkin oldukça verimli ve eğlenceli bir yöntem önerdiği, eğlenceli olması nedeniyle de öğrencilerin öğretim sürecinden kopmalarını asgari düzeye indirme kapasitesine sahip olduğu düşünülmektedir. Çünkü öğrencinin sözlükle yakınlaşması ve onu verimli şekilde kullanabilmesi, yalnızca kelime dağarcığını genişletmekle kalmayacak, ayrıca bu dilin özgün felsefesini kavramasını sağlayacak, neticede bu dilin müfredatına yakınlaşmak öğrencinin dile yaklaşımını olumlu yönde etkileyecek ve dil öğrenimine intibakını kolaylaştıracaktır. Buradan hareketle sözlük kullanım becerisinin mutlaka öğrenim süreci için-

de Arapça öğrencisine kazandırılması gereken bir kazanım olduğu gerektiği düşünülmektedir.

İnsanlık tarihi sürecinde birçok sözlük çalışması yapıldığı bilinmektedir. “Kil tabletlere yazılan ilk sözlüklerden günümüzün mikro teknolojisiyle üretilen ve dijital ortamlarda sunulan sözlüklerine kadar önemli aşamalar kat eden sözlük yazımı...” (Acar 2013, s.60) sözlüklerin kullanımıyla ilgili çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca “Yabancı dil öğretiminde eşdizimsel ifadelerin, kültür odaklı kavramların ya da deyimler gibi bir topluma özgü özellikler içeren kullanımların öğretilmesi öğrencinin dili öğrenme sürecinde önem taşımaktadır” (Soyer, 2017, s. 1). Bunların bulunabileceği en uygun yerler de sözlüklerdir. Zira “Yabancı dil öğretiminde kaynak dil ile erek dil arasındaki bağlamı öğrenmek, dilsel mekanizmaları çözmekle olanaklıdır. Bu mekanizmaların çözümü doğru bir sözlük ve iyi bir sözlük kullanımına bağlıdır” (Dönger, 2009, s. 1).

Ancak taşıdığı öneme rağmen sözlük kullanımı, hâlihazırdaki Arapça öğretim program ve pratiğinde hak ettiği ilgiyi görememektedir. Bunun birçok nedeni vardır. Bunların başında;

1. Öğretim programlarında sözlük kullanım becerisinin tali bir mesele olarak kabul edilmesi ve bu mekenin gramer bilgisinin gelişimi ile paralel olarak gelişebileceği düşüncesi,
2. Öğretmenlerin öğrencilere Arapça sözlük kullanma becerilerini kazandırma etkinliğini yeterince önemsememeleri,
3. Öğretmenlerin bir dizi gramer kuralını ve belirli kalıpları öğretmeden Arapça sözlük kullanmaya geçilemeyeceğine inanmaları,
4. Öğrencilerin gramer kurallarını ezberlemeyi sıkıcı bulmaları,
5. Öğrencilerin Arapça sözlük kullanma becerilerinin yapılan sınavlarda değerlendirme kapsamına alınmaması,
6. Öğrencilerin ders kitaplarının sonuna eklenen “sözlük” bölümüne yönlendirilmeleri,
7. İlk ve ortaöğrenim seviyesinde öğrencilerin Arapça sözlük kullanma becerilerinin geliştirilmesine yönelik yeterli çalışmanın yapılmaması,

8. Arapça sözlüklerde, kelimelerin kök harflerini belirleme yöntemlerini de ihtiva eden bir sözlük kullanım kılavuzunun bulunmaması gelmektedir.

Bütün bunlar öğrencilerde sözlük kullanmaya karşı bir ilgisizlik, öğretmenlerde ise gramer kuralları bilindiğinde kendiliğinden çözülebilecek üzerinde mesai harcamaya değmeyecek yüzeysel bir problem algısı oluşturmaktadır. Sonuçta hangi düzeyde olursa olsun öğrencilerin Arapça öğrenmek arzusuyla edindikleri sözlükler, atıl kalmış, raflarda tozlanmaya bırakılmış; ihtiva ettikleri potansiyeli öğrencilere aktaramamış olmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Arapça sözlük kullanımı becerileri kapsamında sözlük ve özellikle sözlük kullanımı ile ilgili çalışmalar dikkate alınmıştır. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan Arapça sözlüklerden en kısa zamanda ve en verimli bir şekilde yararlanma ile ilgili olarak Tarama yöntemi kullanılmış ve İçerik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda Arapça sözlük kullanmayı bilmeyen öğrencilere, düzeyleri ne olursa olsun, sözlük kullanma becerileri kazandırmada basitten zora doğru bir yöntem önerisinde bulunulmuştur.

Kuramsal Çerçeve

TDK (2005, s. 1806)'ya göre sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerin alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eserdir. Bir başka tanıma göre sözlük, Arapçadaki karşılıklarıyla mu'cem veya kâmûs, gerek hece harflerine göre gerek mevzularına göre tertip edilmek üzere, şerhi ve mânâlarının açıklanmasıyla birlikte, dilin müfredatının büyük çoğunluğunu ihtiva eden kitap şeklinde tarif edilebilir. (Demirayak, 2016, s.225) “İster bir konuşma, ister bir yazı parçasında olsun, dilde en etkili, en güçlü birimler sözcüklerdir” (Aksan, 2015, s. 61). Sözcüklerin en doğru şekilde yer aldığı yerler de sözlüklerdir. Dolayısıyla bir dilin sözcüklerinin öğrenilmesinde temel başvuru kaynaklarından biri sözlüklerdir.

Lukáč (2011, s. 10)'a göre öğretmenler, öğrencilere bir sözlükle nasıl çalışacaklarını göstermeli ve açıklamalıdır. Bu bağlamda öğrencilere sözlük kullanma becerilerini kazandırmada en büyük görev öğretmenlere düşmektedir. Zira “Öğretmenin öğrencileri sözlük kullanmaya teşvik etmesi öğrencilerde yaratıcılık ruhu oluşturacak ve kendine güveni güçlendirecektir” (Neşevân, 2011. s. 520).

Arapça sözlüklerin güncel ve işlevsel olması da önemlidir. “İşlevsel bir sözlükte aranılan kelimenin kısa bir sürede ve kolaylıkla bulunması gerekir.” (Gülseren ve Batur, 2009, s. 145). Çünkü sözlükler, kullanışlı ve yararlanılabilir oldukları ölçüde işlevsel olabilirler.

Arapça sözlükler diğer dillere göre farklı bir yapıya sahiptir. Arapça sözlüklerin alfabetik yapıları kök harf dizilişine göre dir. “Arapça bir sözlükten herhangi bir kelime aranacak olursa öncelikle o kelimenin aslı harflerinin bulunması gerekir” (Eren, 2009) s.161). Bu da Arapça sözlüklerden yararlanmak için kelimeyi harf sırasına göre değil, önce kök harflerine dönüştürmeyi, ardından kelimeyi sözlükte aramayı gerektirmektedir.

Çetinkaya (2014)'nın Arapça öğrencilerinin sözlük kullanma becerilerini geliştirmeye yönelik olarak yaptığı çalışmada ön dört ayrı etkinlikle saha çalışmaları yürütülmüştür. Öğrencilere kural bilgilerini basitçe verirken 14 ayrı etkinlikle yapılan bu çalışmanın %85'in üzerinde bir başarı ile sonuçlandığı görülmüştür.

Bulgular

A. Sözlük ve İçeriği

1. Arap Alfabesinde Yer Alan Harfler ve Sıralaması

Arapça sözlük kullanımı çalışmalarına başlamanın ilk adımı sözlük ve içeriğini özet olarak tanımakla başlar. Bunun ilk aşaması da Arapçadaki harfler ve sıralamasının doğru bir şekilde öğretilmesiyle gerçekleşir. Bu harflerin doğru sıralaması ve doğru telaffuzları öğrencilere sınıf içi değişik aktiviteler ve tekrarlar yoluyla öğretilir. Harflerin öğrenilmesi sırasında her harfin sözlükteki yerinin bulunması sözlük çalışmalarına girişin ilk adımını oluşturması açısından önemlidir.

Bu çalışmada öğrencilere verilen kelimelerde geçen harfleri doğru telaffuz etmeleri istenmeli ve çalışma bütün öğrencilerde başarıya ulaşıncaya kadar sürdürülmelidir. Ancak kelimeler öğrenci seviyesine göre basitten zora doğru gruplanmalıdır. Bundan sonraki adımda sözlük tanıtımına geçilebilir.

2. Sözlük Tanıtımı

Hazırlanış açısından değişik Arapça sözlükler bulunmaktadır. Bu durum sözlük kullanımını sürecinde karışıklığa yol açabileceğinden öğrencilerin aynı sözlüğü kullanmaları yerinde bir seçim olacaktır.

Sözlük belirlendikten sonra, bir sözlükte Arapça kelimelerin ne şekilde sıralandığına dair tanıtıcı bilgiler verilmelidir. Bu bağlamda öğrenciye kazandırılması gereken bilgiler şunlardır:

Sözlük kullanımını çalışmalarının başlangıç aşamasında öğretmen örnek kelimeler belirleyerek bu kelimelerin geçtiği sayfaları öğrencilere açtırıp kelimenin geçtiği şekli ve özelliklerini vermelidir. Bu süreçte öğrencilere, sözlükte ilk maddenin (varsa) fiille başladığı, fiillerin kullanıldığı cer harflerine göre ve kök harflerine harf veya harfler eklenerek anlamlarının değişebildiği, fiiller bittikten sonra isimlere geçildiği, isimlerin çoğullarının (ج) veya (ç) harfiyle gösterildiği ve isimlerin başında genellikle (ال) belirlilik eki bulunmadığı bilgileri verilmelidir.

Bu çalışmanın öğrencilerin daha önce öğrenmiş oldukları isim ve fiiller ile yapılması uygun olacaktır. Örneğin (بيت، قلم، درس) isimlerinin geçtiği yerleri öğretmen yardımıyla öğrencilerin bulması ve bunların çoğullarını doğru hareketleriyle yazmaları istenebilir. Fiil olarak da öğretmen (جلس، دخل، ذهب) gibi öğrencilerin daha öğrenmiş oldukları fiillerden seçer ve bu fiillerin, muzari ve mastarlarını sözlükten bulmalarını isteyebilir.

Sözlüklerde fiiller mazi-muzari ve mastarlarıyla birlikte ve harekeli olarak verilir. Ancak bazı sözlüklerde muzari fiillerin yerine değişmez (aynel fiil) hareketleri verildiği görülür. Öğrencilere sözlük kullanımını uygulamalarında fiilleri harekeli olarak veren Arapça sözlükleri tercih etmeleri önerilir. Bu çalışmada uygulama örneklerinde sadece on kelime verilmiştir. Arapça öğretmenin en az yirmi kelimedenden oluşan bir uygulama yapması önerilmektedir.

B. Sözlükte İsim Bulma

Arapçada kelimenin kök harflerine harf veya harfler eklenerek farklı yapılar ve kelimeler türetilmektedir. Eklenen bu harfler çıkarıldığında kök harfler elde edilir. Örneğin bir ismi belirli yapmak için ismin başına “harf-i ta’rif” adıyla bilinen (ال) eklenir. Bu harfler atılarak kelimenin kök harfleri elde edilir ve sözlükte öyle aranır. Bu uygulama sırasında (ال) harfleri çıkarıldıktan sonra kalan kök harflerin üç harften fazla olmamasına özellikle dikkat edilmelidir. Bu kapsamda şu sıralamanın izlenmesi önerilmektedir:

1. Başında (ال) belirlilik eki olan isimler

Kelimenin kök harflerine ulaşmak için kelimenin başındaki (ال) takısı çıkarılır. Uygulamada daha çok öğrencilerin önceden öğrendikleri kelimelere yer verilmeli ve bu kelimelerin çoğullarını bularak doğru hareketleriyle yazmaları istenmelidir. Henüz ilk kez karşılaştıkları kelimeleri ise tekil ve çoğullarını doğru hareketleri ve anlamlarıyla yazmaları istenmelidir. Bu uygulama öğrencilere doğru hareketin sözlükten öğrenildiği bilgisini vermesi açısından da önemlidir.

Uygulama örneği olarak (البيت، الجبل، الملح، التمر، العلم، الثوم، الولد، الأنف، الذهب) (البيت، الجبل، الملح، التمر، علم، ثوم، ولد، أنف، ثوب، ذهب...) kelimeleri verilebilir. Bu kelimelerin başlarındaki belirlilik harfleri olan (ال) çıkarıldığında kök harfler şu şekilde elde edilmiş olacaktır: (بيت، جبل، ملح، تمر، علم، ثوم، ولد، أنف، ثوب، ذهب...) Öğretmen öğrencilerden bu kelimeleri sözlükte bulmalarını, doğru bir şekilde hareketlemelerini, çoğullarını kelimenin sonuna çoğul işareti olan (ج) harfini koyarak yazmalarını ister. Uygulama sırasında kelimelerin tamamını bir tek öğrencinin bulması yorucu olabilir. Bunun için öğretmen sınıfı gruplara ayırabilir ya da her öğrenciden sadece bir kelimeyi bulmasını isteyebilir. Ardından her grup veya öğrenci bulduğu kelimeyi diğer öğrencilerle sözlü olarak paylaşır.

Öğretmen bu ve bundan sonraki tüm uygulamalarda öğrenciye rehberlik yapmalı, onun yerine kelimeleri bulmamalı, onun bulmasına yardımcı olacak yönlendirmeler yapmalı; ancak yapılan hataları düzeltmelidir.

2. Sonunda (ة) Olan İsimler

(ة) “Ta” harfi genelde dişilik/müenneslik işareti olarak kullanılır. Arap alfabesinde ve sözlüklerdeki harf sıralamasında yer alan harflerden de değildir. Bir ek ve işaret olarak kelimeye bitişen bu harf, bitiştiği kelimededen çıkarılır.

Bir önceki uygulamada belirlilik eki (ال) çıkarma işlemi yapılmıştı. Bu etkinlikte kelimelerin başlarına (ال) ekleyerek (ة) ile biten kelime uygulamaları verilmesi önerilir. Bu harfler atıldıktan sonra kalan harf sayısının üç tane olmasına dikkat edilmelidir. Uygulama örneği olarak (السمكة، الصورة، الشجرة، البقرة، الغيمة، النخلة، الغرفة، الرحلة، الحفرة، الشرطة...) kelimeleri verilebilir. Bu kelimelerinin başlarındaki (ال) ve sonlarındaki (ة) harfleri çıkarıldığında kök harfler şu şekilde elde edilmiş olacaktır: (سمك، صور، شجر، بقر، غيم، نخل، غرف، رحل، حفر، شرط...) Öğrencilerin kök harflere eriştikleri bölümde bu kelimeleri yine sonlarındaki (ة) harfi atılmamış haliyle bulmaları, sözlükte yer alıyorsa çoğullarıyla birlikte harekeli olarak ve anlamlarıyla yazmaları istenir.

3. İçinde İlet Harfleri (ا، و، ي) Bulunan İsimler

Bu harflerin içinde yer aldığı isimleri sözlüklerde bulabilmek için; illet harfleri (ا، و، ي) çıkarılır. Bu uygulama sırasında kelimelerin başlarında yine (ال) ve sonlarında (ة) harfleri ile içinde illet harfleri bulunan örnekler seçilir. Bu harfler atıldıktan sonra kalan harf sayısının üç tane olmasına dikkat edilmelidir. Uygulama örneği olarak öğrencilere şu kelimeler verilebilir: (السفارة، الصحيفة، الغسالة، الحافلة، الجامعة، البارحة، النظافة، السفر، صحيف، غسال، حافل، جامع، بارح، نظاف، نظار، رسال، دراج...) Öğrencilerden öncelikli olarak bu kelimelerinin başlarındaki (ال) ve sonlarındaki (ة) harflerini çıkarmaları istenir. Bu, onlara önceki uygulamayı tekrarlama fırsatı verecek ve şu şekil ortaya çıkacaktır: (سفر، صحيف، غسال، حافل، جامع، بارح، نظاف، نظار، رسال، دراج...) Son aşama olarak (ا، و، ي) illet harfleri çıkarılır. Sonuçta kök harfler (سفر، صحيف، غسال، حافل، جامع، بارح، نظاف، نظار، رسال، دراج...) şeklinde ortaya çıkacaktır. Öğrencilerden bu kelimeleri yine sonlarındaki (ة) ve illet harfleri olan (ا، و، ي) harfleri atılmamış haliyle bulmaları, sözlükte yer alıyorsa çoğullarıyla birlikte harekeli olarak ve anlamlarıyla yazmaları istenir.

4. Başlarında(م) Bulunan İsimler

Arapçada kelimelerin başlarına (م، ب، م) eklenerek farklı anlamda isimler türetilir. Bu tür kelimelerin kök harflerine ulaşmak için (م) harfi çıkarılır. (م) harfi çıkarıldıktan sonra kalan harflerin üç tane olmasına ve daha önce yapılan uygulamaların tekrarına özen gösterilir. Karışıklığa neden olmaması için kelimeler öğrencilere verilirken (م) harflerinin harekelenmesi uygun olacaktır. Bundan sonraki aşamada uygulama için öğrencilere şu kelimeler verilebilir: (المَلْعَقَة، المَعْد، المُمْطَر، المِفْتَاح، المِحْرَاث، (... المَلْعَقَة، المَعْد، المُمْطَر، المِفْتَاح، المِحْرَاث، المَحْمُول، المَظْرُوف، المُنَاسِب، المَسْلُوق، المَأْكُول ...)) Öğrencilerden öncelikli olarak bu kelimelerinin başlarındaki (ال) ve varsa sonlarındaki (ة) ve illet harflerini çıkarmaları istenir. Bu onlara önceki uygulamayı tekrarlama fırsatı verecektir. En son olarak kelime başlarındaki (م) harfini çıkarmaları istenir. Sonuçta kök harfler şu şekilde ortaya çıkacaktır. (لَعَق، عَهْد، مَطْر، (... لَعَق، عَهْد، مَطْر، ...)) Öğrencilerin kök harflere eriştikleri bölümde bu kelimeleri başlarında (ال) olmadan (ة) harfi ve (ي، و، ي) illet harfleri atılmamış haliyle bulmaları istenir. Sözlükte yer alıyorsa çoğullarıyla birlikte harekeli olarak ve anlamlarıyla yazmaları istenir.

5. İkili/Tesniye ve Çoğul/Cemi İsimler

Arapçada herhangi bir ismin sonuna (ان) ya da (ين) eklenerek ikil yapılır. Düzenli eril çoğullar/cemi müzekker-i salim'ler, sonuna (ون) ya da (ين) eklenerek çoğul yapılır. Düzenli dişil çoğullar/ cemi müennes-i salim'ler ise sonuna (ات) eklenerek çoğul yapılır. Kelimenin kök harflere ulaşmak için bu ekler çıkarılır.

Sözlüklerde isimler genellikle ikil ve kurallı çoğul olarak yer almadığından öğrencilerin ikillerin ve kurallı çoğulların yapılış kurallarını bilmeleri gerekir. Dolayısıyla bu konuda öğrencilere önceden bilgi verilmiş olmalıdır. Bu uygulamada öğrencilere mümkün olduğunca daha önce öğrenmiş oldukları kelimeler ikil ve çoğul yapılmış olarak verilmelidir. Düzensiz çoğul/cemi teksir kelimelerin kök harflerine dönüştürülmesi işi ise herhangi bir tekil isim gibidir. (المَلْعَقَاتَان، المَعْدَيْن، أَلْفَاكِهُون، (... المَلْعَقَاتَان، المَعْدَيْن، المِحْرَاثَيْن، المَحْمُولَات، المَظْرُوفَات، المُنَاسِبَات، المَسْلُوقَات، المَسَافِرُونَ ...)) Kelimeleri uygulama örneği olarak verilebilir. Öğrencilerden öncelikli olarak

bu kelimelerinin başlarındaki (الـ), sonlarındaki (ة), illet harflerini ve kelime başlarındaki (م) harfini çıkarmaları istenir. Bu onlara önceki uygulamayı tekrarlama fırsatı verecektir. En son olarak kelime sonlarına eklenen ikil ve çoğul eklerini çıkarmaları istenir. Sonuçta elde edilen kök harfler şu şekilde olacaktır: (لعق، عهد، فكه، فتح، حرث، حمل، ظرف، نسب، سلق، سفر...) Öğrenciler kök harflere eriştiklerinde bu kelimeleri anlamlarıyla yazmaları istenir.

6. İsm-i Mensüb ve Mastar-ı Sinaî İsimler

İsm-i Mensublar kelimenin sonuna (ي) eklenerek yapılır. Mastar-ı Sinaî isimler ise kelimenin sonuna (يَة) harfleri eklenerek yapılır. Bu ekler çıkarıldığında kök harfler elde edilmiş olur. Bu uygulamada da elden geldiğince daha önceki uygulama örneklerinin tekrarı önerilir. (العلمي، المدرسي، المسؤوليّة، العصري، الصحفي، اليومي، العمليّة، الجراحيّة، المعلوماتيّة، البشرية...) Öğrenciler kök harflere eriştiklerinde bu kelimeleri uygulama örneği olarak verilebilir.

Öğrencilerden öncelikli olarak bu kelimelerinin başlarındaki (الـ) , varsa illet harfleri, kelime başlarındaki (م) harfi ve çoğul eklerini çıkarmaları istenir. Bu onlara önceki uygulamayı tekrarlama fırsatı verecektir. En son olarak kelime sonlarına eklenen (يَة) (ي) harflerini çıkarmaları istenir. Sonuçta kök harfler (علم، درس، سأل، عصر، صحف، يوم، عمل، جرح، بشر...) olarak ortaya çıkacaktır. Öğrencilerin kök harflere eriştikleri bölümde bu kelimeleri anlamlarıyla yazmaları istenir.

Kök harfleri üç tane olan kelimelere eklenen ve kök harflere ulaşmak için çıkarılan harfler görüldüğü gibi (ي، يَة) harfleridir. Burada en önemli husus bu harfler çıkarıldıktan sonra kalan harf sayısının en az üç tane olmasıdır. Öğrenci bu bölümde aktif bir çalışma yapmışsa kök harfleri dört, beş ve altı tane olan kelimelerde nasıl hareket edeceğini temel olarak öğrenmiş olacaktır. Öğrenciler artık kök harfleri üçten fazla olan isimlerin sözlükte bulunması işlemine geçebilir. Uygulama örneği olarak öğrencilere şu kelimeler verilebilir: (العسكريّة، الدردشة، الزعزعة، الدراهم، الطحالب، الضفائع، القنفذ، السنبلات، الوسواس، الزلزلة...) Öğrenci eklenen harfleri çıkartmada zorlanmayacaktır. Sonuçta atılması gereken harfler atıldıktan sonra kök harfler şu şekilde olacaktır: (عسكر، دردش، زعزع، درهم، طحلب، ضفضع، قنفذ، سنبل، وسوس، زلزل...).

C. Sözlükte Fiil Bulma

Arapçada fiiller en az üç harften oluşurlar. Üç harften oluşan fiiller, sahih ve mu'tel olmak üzere iki grupta ele alınır. Sözlük çalışmaları sırasında öğrencilere fiillerin isimleri, özellikleri gibi ayrıntılara girilmemesi önerilir. Verilecek örneklerle öğrenci bu özellikleri örtük olarak alabilme olanağı bulacaktır.

Arapça öğrencisinin fiillerle ilgili sözlük çalışmalarına başlarken fiillerin şahıslara göre çekim eklerine ve yapısal şekillerine aşina olması önemlidir. Zira fiiller sözlüklerde çekim ekleriyle birlikte yer almamaktadır. Mazi ve muzari fiil çekim eklerine ve yapısal şekillerine aşina olmuş bir öğrenci için fiilleri sözlükte bulmak zor olmayacaktır.

Sözlükte fiil bulma uygulamalarında öğretmen öğrencilerden fiilin mazi, muzari ve mastarlarını harekeli olarak anlamlarıyla birlikte yazma çalışması yaptırmalıdır. İlk başta sıkıcı görünse de kısa sürede öğrenciler bu duruma alışacaktır. Özellikle kök harfleri üç asıl harften oluşan fiillerin mastarları değişik şekillerde olabilmektedir. Öğrenci bu şekilleri örneklerle tanıyacak ve bu tür kelimelere aşina olacaktır. Ayrıca sınıf içi uygulamaların ardından öğretmen öğrencilere çekim ekleri çıkarılmamış fiil çeşitlerini ev ödevi olarak hazırlayıp vermeli ve geri dönütlere göre hareket etmelidir. Tüm bu aşamalarda öğrencilerin öğretmenlerine ulaşabilme yollarının açık tutulması da son derece önemlidir.

1. Sahih Fiillerin Sözlükte Bulunması

Sahih fiillerin kök harflerinde illet harfleri (ا، و، ي، ي) harfleri yoktur. Muda'af (son harfi şeddeli olan) fiillerde şeddeli harfin iki aynı harften oluştuğu da unutulmamalıdır. Örneğin, (مَدَّ) fiilinin aslı (مَدَد) dir. Öğrencilerin sahih fiillerle ilgili bilgilerinin pekişmesi için, uygulama sırasında fiiller çekim ekleriyle ve yapısal şekilleriyle verilmeli öğrenciden bu fiillerin kök harflerini dönüştürerek mazi, muzari ve mastarlarını hareketleri olarak ve anlamlarıyla yazmaları istenmelidir. Sahih fiiller için uygulama örneği olarak çekim ekleriyle şu fiiller verilebilir.

(يَكْتُبُونَ، خَرَجُوا، مَدَّتْ، تَسْهَرُونَ، نَأْمُرُ، تَسْأَلِينَ، يَشْرَحْنَ، نَجْحُنْ، كَسَبَتْ، قَعَدَا ...) Bu fiillerin kök harfleri üç tanedir. Öğrenci çekim ekleriyle yapısal eklerini çıkarınca fiillerin kök harfleri şöyle olacaktır: (كتب، خرج، مد، أمر سأل، سهر، مد، سهر، أمر سأل، شرح، نجح، كسب، قعد...)

2. İletli Fiillerin Sözlükte Bulunması

İletli fiilleri sözlükte bulma çalışması özen gösterilmesi gereken bir konudur. Çünkü bu fiiller, sahih fiillerden oldukça farklıdır. Ancak öğretmen bu konuda ihtiyatlı davranmalı, sözlük çalışması aşamasında gramatikal analizlere girmeden en pratik yoldan fiilin köküne nasıl ulaşacağını öğrenciye öğretmeye odaklanmalıdır.

Ecvef fiillerin ortasında yer alan (ل) harfinin aslının (و) ya da (ي) olduğu verilmelidir. Örneğin (كان) fiilini önce (كون) kökünde aratmalıdır. Yine sonu (ل) ile biten fiillerin sonundaki bu harfin aslının (و) olduğunu vermelidir. Örneğin öğretmen, (دعا) fiilini (دعو) kökünde aratmalıdır. Bu bağlamda, öğretmen bu uygulamada fiillerin sadece yalın mazi şekillerini çekim ekleri olmadan vermeli muzari ve mastarlarını harekeli olarak anlamlarıyla yazmalarını istemelidir. İletli fiillere örnek olarak öğrencilere (قام، قال، دعا، باع، خان، سار، صار، رنا، نام، فاق، قاد ...) fiilleri verilebilir. Bu fiillerin kök harflerinin şöyle olacaktır: (قوم، كيل، دعو، بيع، خون، سير، صير، رنو، نوم، فوق، قود...)

3. Ziyadeli Fiillerin Sözlükte Bulunması

Arapçada ziyadeli fiiller kök harflere bir veya birkaç harf eklenerek oluşturulan fiiller olup mastarları ile anılan fiillerdir. Ziyadeli fiiller için bazı anlamlar tespit edilmişse de “fiilin anlamı için yine de sözlüğe müracaat edilmesi gerekir.” Asutay, (2017, s. 93). Bu fiillerle ilgili sözlük çalışmasında öğretmen, sadece fiillere eklenen harfleri belirtmeli, birçok örnekle öğrencilerin bu kalıplara örtük olarak aşına olmalarına özen göstermelidir. Öğrenci, kök harfi üç tane olan fiiller için geçerli olan bazı kuralların ziyadeli fiillerde geçerli olmadığını, harf ve hareke değişikliklerinin olabileceğini yaptığı aktivitelerle örtük olarak görmelidir.

Çoğu sözlüklerde ziyadeli fiillerin sadece mazi yapıları verilmekte muzari ve mastar yapıları verilmemektedir. Bu nedenle öğretmen ziyadeli fiillerin mazi, muzari ve mastar yapılarını birlikte ve harekeli olarak veren bir sözlük tercih etmelidir. Bu uygulamada öğretmen tarafından

fiillerin sadece mazilerini vererek öğrencilerden muzari ve mastarlarını hareketli olarak anlamlarıyla birlikte yazmalarının istenmesi önerilmektedir. Uygulama örneği olarak öğretmen, **أَفْعَلٌ، كَذَبٌ، شَاهَدَ، أَنْحَصَرَ، ابْتَسَمَ** (أَفْعَلٌ) (أَفْعَلٌ، كَذَبٌ، شَاهَدَ، أَنْحَصَرَ، ابْتَسَمَ) gibi karışık fiiller verebilir. Bu fiillerin kök harflerinin **(فعل، كذب، شهد، حصر، بسم، خصم، غفر، بعد، خفض، خرق...)** olduğunu vermekle yetinir. Fiillerin mazilerini vererek öğrencilerden muzari ve mastarlarını hareketli olarak anlamlarıyla birlikte yazmalarını ister.

D. Ziyadeli Fiillerden Türetilen İsimlerin Sözlükte Bulunması

Bu bölümde ziyadeli fiillerden türetilen isimlerin en çok kullanılanları olan ism-i fail ve ism-i mefuler ele alınmıştır. Öğrenciler ziyadeli fiillerin mastarlarını, fiillerle birlikte öğrendiklerinden ziyadeli fiillerin mastarları, bu gruba alınmamıştır. Esasen bu uygulama, daha önce isimlerle ilgili olarak öğrenilenlerin tekrarı mahiyetindedir. Bu bölümde isimler, tekil, ikil, çoğul, eril/müzekker ve dişil/müennes şeklinde kategorilere ayrılmalıdır, karışık olarak verilmelidir. Uygulama örneği olarak öğrencilere **(الْمُسْلِمُونَ، الْمُجْتَهِدَاتُ، الْمُؤْمِنُونَ، الْمُرْسَلَاتُ، الْمُشْكَلَةُ، النَّازِعَاتُ، النَّاشِطَاتُ)** (... **الْمُسْلِمُونَ، الْمُجْتَهِدَاتُ، الْمُؤْمِنُونَ، الْمُرْسَلَاتُ، الْمُشْكَلَةُ، النَّازِعَاتُ، النَّاشِطَاتُ**) (الْمُسْلِمُونَ، الْمُجْتَهِدَاتُ، الْمُؤْمِنُونَ، الْمُرْسَلَاتُ، الْمُشْكَلَةُ، النَّازِعَاتُ، النَّاشِطَاتُ) kelimeleri verilebilir. Öğrenci, ziyade harfler çıkarılınca bu kelimelerin kök harflerinin şu şekilde olduğunu görecektir: **(سلم، جهد، أمن، رسل، شكل، شكل، نزع، نشط، صلح، خلص، سبق...)**

Sonuç

Sözlük kullanma becerilerini yeterli ölçüde kazanmış olan bir öğrenci, bu becerisi dolayısıyla öğreticiden uzakta ve eğitim ortamları dışında da kendisini dil öğrenimi sürecinde hissedecek ve belli bir ölçüde okuma ve anlama etkinliklerini sürdürebilecektir. Bu durum, öğrencinin dilden uzaklaşmasını ve kopmasını önleyecek; ayrıca dil öğreticisini bilgi taşıyıcısı ve vericisi olmaktan çıkarıp bilgiye yönlendirici ve ulaştırıcı konumuna getirecektir. Diğer bir ifadeyle öğrenci, öğrenmeyi öğrenmiş olacaktır.

Arapça sözlükler, genellikle alfabetik olarak hazırlanmış olsalar da bu sözlüklerde bir kelimeyi bulabilmek için harfleri ve harflerin alfabetik sıralamasını bilmek yeterli değildir. Kelime ulamalı ve bükümlü bir

dil olan Arapçada bir kelimeyi sözlükte bulabilmek için öncelikle o kelimenin kök harflerinin belirlenmesi ve buna bağlı olarak birtakım kuralların öğrenilmesini gerektirmektedir. Bu kuralların öğrenilmesi ise öğrenciye zor gelebilmekte, öğrencide bıkkınlık oluşturmakta ve büyük bir hevesle alınan sözlükler kullanılmadığından raflarda tozlanmaya terk edilmektedir. Oysa basit uygulamalarla bu durumun engellenebileceği düşünülmektedir.

Arapça öğrencisi için sözlük; sözcük, deyim ve cer harfleriyle fiillerin kullanımını sağlıklı bir şekilde öğrenebileceği eşdizim yapılar ile atasözlerini doğru bir şekilde okuyabileceği, anlamlarını sağlıklı bir şekilde öğrenebileceği, düzgün telaffuz edebileceği, harekeleyebileceği, bu sözcüklerin türevleri ve değişik kullanımlarını kavrayabileceği önemli bir kaynaktır. Bu kaynağın işlevsel olarak kullanılabilmesi için bu çalışmada, sözlükte isim bulma ile ilgili 7 uygulama örneği ve fiil bulma ile ilgili 3 uygulama örneği verilmiştir.

Bu çalışmada önerilen yöntem temelde, kelimelerin yapım ve çekim eklerinin atılıp, kelimenin kök halinin tespit edilmesini esas almaktadır. Bunu yaparken olabildiğince temel gramer konularına değinilmeli, ayrıntılara ve hedefe ulaşmayı engelleyici yan bilgilere girilmemelidir. Ders ortamında bu beceri geliştirilirken mutlaka bütün öğrencilerin aynı sözlüğü kullanması sağlanmalıdır. Sözlük seçiminde ise, sözcüklerin eş dizim yapılarını, atasözlerini ve deyimsele ifadeleri de içeren güncel sözlüklerin tercih edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada verilen uygulama örnekleri sırasıyla uygulandığında temel düzeyde kelimeleri kök harflerine dönüştürme ve kelimeyi sözlükte bulabilme ile ilgili sıkıntıların en aza ineceği ve Arapça öğrencilerine sözlük kullanma becerileri kazandırmada yararlı olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, Ö. (2013). "Edmund Castell'in Heptaglot Sözlüğü Örneğinde Arapça'nın Çok Dilli Sözlük Geleneğindeki Yeri." *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi* 18-19. sayı, 2013.
http://isamveri.org/pdfdrgr/G00017/2013_18-19/2013_18-19_ACARO.pdf.
Erişim Tarihi; 08.09.2018.
- Aksan, D. (2015). "Her Yönüyle Dil." Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Asutay, M.M. (2017). "Arap Dilinin 100'ü." Ankara: Otto Yayınları.
- Çetinkaya, H. (2014). "Lise Düzeyinde Arapça Öğrencilerinin Sözlük Kullanma Becerileri ve Bu Becerileri Geliştirmeye Yönelik Etkinlikler." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demirayak, K. (2016). "Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi". İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Dönger, A. (2009). "Sözlük Kullanma Eğitiminin Yabancı Dil Olarak Almanca Öğrenimine Etkisi". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana. <http://library.cu.edu.tr/tezler/7517.pdf>.
Erişim Tarihi: 17/08/20018.
- Eren. C. (2009). "Arapça Sözlükleri Kullanma Usûlü." *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX, sayı: 4.
http://www.dinbilimleri.com/Makaleler/952296160_09040301.pdf Erişim Tarihi: 06/09/2018
- Gülseren, C. ve Batur. Z. (2009). "Sözlüklerin Niteliği Ve İşlevsel Özelliği Bağlamında Sözlük Okuma Alışkanlığının Anadili Becerilerine Etkisi Üzerine Kuramsal Bir Yaklaşım." *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/4 Summer, 2009.
http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1942245705_g%C3%BCIserencemil_zekeryabatur.pdf Erişim Tarihi: 30/08/2018
- Lukáč, Bc. M. (2011). "Using Dictionaries in ELT." *Masaryk University Brno, Faculty Of Education, Department of English Language and Literature, Bachelor Thesis, Brno.* https://is.muni.cz/th/ih6m7/Bakalarska_Praca.pdf . Erişim Tarihi: 17/08/20018
- Neşevan, A. (2011). "İtticahât mu'allimî al-luga al-'arabiyye gayr en- nâtîkîn bihâ nahve isti'mâl el-mu'cem." *Mecelletü câmi'at Ummel-Kurâ li'ulümeş-şerî'a ve'l-lugati'l arabiyye ve âdâbihâ*,38.

<http://libback.uqu.edu.sa/hipres/magz/3100017-8.pdf>. Erişim Tarihi:
17/08/2008

TDK, (2005). “Türkçe Sözlük”, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Soyer. S. (2017). “Translation Of Cultural Expressions And Its Importance In Foreign Language Teaching.” *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 12/15, p. 567-578.

http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1159247332_30SoyerSenem-tde-567-578.pdf. Erişim Tarihi: 05.09.2018